

МІЖОСОБИСТІСНЕ СПІЛКУВАННЯ В СІМ'І ЯК ПОКАЗНИК ЩАСЛИВОГО БУТТЯ ДИТИНИ

Машовець М.А., Науменко М.С.

Педагогічний інститут

Київського університету імені Бориса Грінченка

У статті охарактеризовано міжособистісне спілкування в сучасній українській сім'ї, зазначено основні тенденції її функціонування. З'ясовано, що дослідження, проведені науковцями, дозволяють оцінити стан сім'ї як недостатньо сприятливий для формування особистості дитини. Теоретично обґрунтовано необхідність встановлення міжособистісного спілкування в сім'ї.

Ключові слова: міжособистісне спілкування, сім'я, виховання, виховний потенціал, щасливе буття дитини.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасна сім'я виступає сферою формування і ареною практичного прояву ідеалів, світогляду, інтересів людини. Саме в сім'ї формуються первинні ціннісні орієнтації і розвиваються соціальні спрямування дитини.

Багатьох проблем морально-етичного виховання особистості на наступних вікових етапах вдалося би уникнути, коли б батьки володіли ефективними засобами і методами розвитку свідомості і поведінки власної дитини. Найпершим засобом регулювання батьківсько-дитячих взаємин є встановлення емоційно-ціннісного спілкування в сім'ї.

Міжособистісне спілкування в сім'ї допомагає встановлювати доброзичливі, правдиві і щирі відносини з дітьми, розвивати і збагачувати позитивні сімейні традиції і звичаї, виховувати дітей на позитивних прикладах родоводу і сім'ї.

Одночасно сім'я задовольняє і найважливіші особистісні потреби, значення яких постійно зростає. Серед них потреба в довірливому спілкуванні, співпереживанні, співучасті.

Тому, батькам слід більше уваги приділяти дітям і по можливості активніше з ними спілкуватися [3].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Як усякий організований процес, сімейне виховання передбачає певну цілеспрямованість, наявність конкретних завдань. Оскільки в нашому суспільстві інтереси держави й батьків відносно виховання підростаючого покоління найчастіше збігаються, ціль і задачі суспільного й сімейного виховання в основному також є ідентичними. Отже, головну мету виховання дітей у родині становить всебічний розвиток особистості, що сполучає в собі духовне багатство, моральну чистоту й фізичну досконалість.

Проблемою сімейного спілкування займалися багато вітчизняних та зарубіжних вчених, такі як А. Адлер, А. Варга, Д. Віннікот, І. Гончаренко, Ф. Долипо, Р. Дрейкурс, Е. Еріксон, А. Ковальов, А. Макаренко, К. Роджерс, Ю. Савонік, Ю. Савченко, О. Семенчук, В. Сухомлинський, А. Теплюк, З. Фрейд та ін.

Психологи стверджують, що правильно організоване спілкування – це запорука доброго настрою, душевного спокою. З іншого боку, встановлено, що ніде люди не ранили один одного так боляче, як вдома, в сімейних конфліктах.

З метою виховання потрібне постійне й глибоке вивчення дитини, спеціальне виявлення її інтересів, запитів, захоплень, схильностей і здібностей, достоїнств і недоліків, позитивних якостей і негативних рис.

Як зазначав В. Сухомлинський: «Без батьківської мудрості немає виховної сили сім'ї. Батьківська мудрість стає духовним надбанням дітей; сімейні стосунки, побудовані на громадському обов'язку, відповідальності, мудрій любові й вимогливій мудрості батька та матері самі стають величезною виховною силою» [4].

А. Теплюк у своєму дисертаційному дослідженні «Емоційні переживання як чинник розвитку довільної поведінки дітей дошкільного віку в умовах сім'ї» обґрунтувала, що провідну роль у розвитку довільної поведінки дошкільника відіграє сім'я, оскільки дитина наслідує батьків і переносить на себе систему батьківських стосунків, способи поведінки батька і матері. Батьківсько-дитячі стосунки, як підсистема стосунків сім'ї, являють собою безперервні, тривалі і опосередковані віковими особливостями стосунки дітей та батьків [10].

Вибираючи стратегічно правильний шлях передання відповідальності дитині, батьки попереджають про специфічні труднощі й цей шлях, особливо його початковий етап: прагнення до свободи супроводжуються страхом перед нею, і часто діти йдуть на провокування негативної уваги батьків.

О. Семенчук стверджує, що стосунки в родині будуються на взаєморозумінні. У зв'язку з цим у кожного члена сім'ї є два обов'язки. По-перше, він має ділитися інформацією про себе, щоб його правильно розуміли. По-друге, уважно прислухатися до інших, щоб зрозуміти їх. Якщо члени сім'ї починають нехтувати будь-яким з цих основних моментів спілкування, їх зв'язок порушується, частішають прояви негативних емоцій, суперечки і сварки [8].

Ю. Савонік запропонувала прийоми ефективного спілкування:

- Під час спілкування з дитиною не варто займатися іншою роботою – вона може подумати що нецікава вам.
- Ваші очі мають бути на рівні очей дитини.
- Мова вашого тіла має демонструвати, що ви уважно слухаєте дитину.
- Підтримуйте дитину під час розмови усмішкою, обіймами, поглядом.
- Тон вашого мовлення має бути довірливий, спокійний.

• Робіть паузи, дайте дитині змогу подумати, помовчати, не вимагайте негайної відповіді [5].

Ю. Савченко [6; 7] зазначав, що батьківсько-дитячі стосунки утворюють важливу підсистему стосунків у сім'ї, яка є цілісною системою, і можуть розглядатися як безперервні, тривалі та опосередковані віковими особливостями дитини і батьків стосунки. Роль образу батьків і дитини у батьківсько-дитячих стосунках полягає в орієнтуванні у цій системі стосунків з метою досягнення узгодженості та співпраці у розв'язанні завдань спільної діяльності і забезпечення необхідних умов гармонійного розвитку дитини.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Існує багато причин недостатнього рівня виховання в сім'ї. В сучасних умовах низького економічного рівня розвитку України, основна маса часу батьків втрачається на існування. Низька культура суспільного життя і подвійна мораль, демографічність суспільства пагубно відбиваються на сімейному вихованні дітей, на зміцненні самих сімей.

Саме тому цілеспрямоване, активне виховання і освіта дітей в сім'ї – мінімальні, основні сили батьки віддають матеріальному забезпеченню, а не духовному формуванню і розвитку дітей. За даними досліджень в Україні в середньому працююча жінка за добу приділяє для виховання дітей 16–18 хвилин, а у вихідні дні 30–35 хвилин. Духовне спілкування батьків з дітьми, їх спільні заняття, на жаль, залишаються недозволеною розкішшю. В сім'ї духовне спілкування батьків і дітей зводиться до контролю за навчанням дитини у школі, за з'ясуванням того, які оцінки одержують діти.

При швидкому темпі життя, через брак часу живе спілкування замінюється телебаченням, інтернет-мережею та різними технічними засобами.

Батьки часто припускаються помилок, постійно нарікаючи дитині на те, які помилки вона допустила, чого вона не зробила, і на те якою неуважною була. Слід пам'ятати – процес виховання полягає не лише у виявленні недоліків, а й у щоденних схваленнях. Потрібно звертати увагу дитини на те, чого дитина вже досягла, і чого могла б досягти, якби була трішки уважнішою. Такі слова допоможуть дитині повірити у власні сили.

Об'єктом дослідження є процес життєдіяльності дитини в сім'ї.

Предмет нашого дослідження – міжособистісне спілкування в сім'ї як показник щасливого буття дитини.

Формування цілей статті. Цілі статті – охарактеризувати міжособистісне спілкування в сучасній українській сім'ї.

Виклад основного матеріалу. Конвенція ООН про права дитини зазначає, що дитині для повного та гармонійного розвитку необхідно зростати в сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові та розуміння [2].

Дитина щаслива тільки тоді, коли вона вірить. Неслухняність, зухвальство, грубість – усе це виникає в дитячій поведінці саме в ті моменти, коли ламається віра в найдорозжчих для неї людей – батьків.

В. Сухомлинський зазначав, що сім'я – це джерело, водами якого живиться повноводна річ-

ка нашої держави. На моральному здоров'ї сім'ї будується педагогічна мудрість школи. Чудові діти виростають у тих сім'ях, де батько і мати по-справжньому люблять один одного і водночас люблять і поважають людей [9].

Сім'я так чи інакше пов'язана зі всіма сферами діяльності людини. Змінюючись паралельно розвитком суспільства, вона сприяє вирішенню багатьох важливих економічних і соціальних задач.

Дослідження, проведені українськими соціологами, демографами, психологами дозволяють оцінити сучасний стан функціонування сім'ї як критичний. Показниками такого стану виступають: катастрофічні погіршення матеріального благополуччя сім'ї, відсутність нормальних умов для її життєдіяльності, зниження народжуваності, динаміка розлучень, дисфункційний розвиток сім'ї, які проявляються в підвищенні сімейної напруги, незадоволеності, подавленні почуттів, співзалежності.

У функціонуванні української сучасної сім'ї виділяють наступні тенденції:

• Все більшого розвитку набуває неповна і позашлюбна сім'я.

• Багато чоловіків і жінок свідомо не вступають у шлюб, а задоволення потреби в коханні пов'язують із пошуком сексуального партнера, а не створенням сім'ї.

• Дошлюбна поведінка молоді характеризується активними сексуальними пробами на фоні недостатньої психосексуальної обізнаності.

• Зростає кількість молодих сімей, основним мотивом заключення шлюбів яких було «народження дитини», проте значна доля таких сімей розпадається протягом трьох років.

• Серед мотивів вступу в шлюб у молоді домінують раціональний і матеріальний розрахунок.

• В дошлюбній поведінці молодих людей спостерігається неадекватно-завищені вимоги до особистості партнера і до шлюбу в цілому (частіше у жінок), що веде до відмови від створення сім'ї і самоактуалізації особистості в професійній діяльності.

• Сучасні сім'ї беручи шлюб стійко орієнтовані на малодітну сім'ю.

• Більшість пар (з різним сімейним стажем) не схильні до співробітництва, пошуку шляхів стабілізації відносин, у них не сформовані соціально-психологічні уміння вирішувати міжособистісні проблеми. Все це формує установку на розлучення як засіб вирішення конфліктів і напруги.

• Протилежність мотивів, цілей, функціонально-рольових позицій, особистісних характеристик молодого подружжя все більше ускладнює адаптації до шлюбу, зменшує гнучкість і толерантність партнерів, скорочує тривалість адаптивного періоду молоді сім'ї, наближає їх до розлучення.

• Сучасні сім'ї не здатні самостійно долати труднощі і переборювати кризові періоди.

• Сучасна сім'я характеризується дезінтегрованістю і незахищеністю її членів перед зовнішніми факторами.

• Середню сучасну сім'ю відрізняє: закритість, консервативність, дисгармонійність, корпоративність у відносинах.

• Зростає кількість розлучень людей похилого віку.

• Погіршуються батьківсько-дитячі відносини. Відомий американський дослідник D. Bradshaw вважає, що джерелом кризи сім'ї виступають батьківські норми, які, не дивлячись на розвиток суспільства, залишаються незмінними вже протягом 150 років [1].

На фоні описаних тенденцій відбувається зниження цінності сім'ї, її значення для особистості.

Одним із факторів, що впливає на стабільність шлюбу є міжособистісні стосунки подружжя.

Я. Вишневський наголошував на тому, що найкраще, що може зробити батько для своєї дитини – кохати її матір.

За визначенням М. Гамезо міжособистісні стосунки – це повна система взаємодій, контактів, зв'язків. Суттєвим механізмом, що забезпечує встановлення, збереження і розпад взаємин є психологічна сумісність. Вона показує максимальну суб'єктивну задоволеність партнерів одне одним при високих енергетичних затратах та взаємній ідентифікації. Є різні точки зору на подружню сумісність, але дослідники сім'ї спільні в думці: схожість в поглядах, духовна та сексуальна гармонія забезпечують стабільність сім'ї, створюють сприятливий психологічний клімат і свідчить про психологічну сумісність.

Складовим компонентом будь-яких міжособистісних стосунків є міжособистісна симпатія та привабливість.

Міжособистісна симпатія завжди взаємна та корисна і створює свою специфіку: індивідуальну своєрідність стосунків та умов, які визначають прихильність і привабливість двох особистостей.

При наявності у партнерів взаємної симпатії, психологічної привабливості в сім'ї формуються відносини, які характеризуються:

• високим рівнем довіри між партнерами, взаєморозкриттям внутрішнього світу (довіра інтимних переживань, скритих рис особистості, мрій, фактів біографії);

• можливістю бути самим собою (зняттям «маски»);

• розкутість у спілкуванні;

• позитивно-оціночні відносини (відсутність осудження, насмішки).

Взаєморозуміння передбачає не тільки адекватне сприйняття рис особистості партнера, його потреб, цінностей, але й можливість прогнозу поведінки.

Визначаючи педагогічні можливості сім'ї, її виховний потенціал реалізується за допомогою низки психологічних механізмів, а саме:

• імпрінтинг – фіксування людиною на рецепторному і підсвідомому рівнях особливостей впливають на нього життєво важливих об'єктів. Імпрінтинг відбувається переважно в дошкільному віці;

• екзистенційний натиск – оволодіння мовою і неусвідомлене засвоєння норм соціальної поведінки, обов'язкових у процесі взаємодії зі значущими особами;

• наслідування – це усвідомлене або неусвідомлене повторення (копіювання) зразка або приклада. У даному випадку – один із шляхів

довільного і найчастіше мимовільного засвоєння людиною соціального досвіду;

• рефлексія – внутрішній діалог, в якому людина розглядає, оцінює, приймає або відкидає ті чи інші цінності, властиві різним інститутам суспільства, сім'ї, суспільства однолітків, значущим особам і тощо.

Зрозуміло, що зазначені механізми діють з різним ступенем інтенсивності в різні періоди життя виховання дитини у сім'ї. Разом з тим, всі ці механізми об'єднують те, що вони реалізуються в процесі міжособистісної взаємодії батьків і дітей – в їх спілкуванні та співпраці в різних видах побутової, ігрової, пізнавальної, трудової, культурно-дозвільної та іншої спільної діяльності, як в родині, так і за її межами. Результатом цієї діяльності виступає формування певного стилю взаємодії, що визначає виховний ефект родини у вигляді взаємного впливу батьків і дітей один на одного. Провідним методом виховання в сім'ї, як відомо, є метод наслідування. На виховний потенціал загалом і його складові впливають різні соціальні фактори, які можна поділити на об'єктивні та суб'єктивні. Серед останніх – ті, що викликані змінами в самій родині: її структурі, соціальному становищі, господарчо-побутовій, дозвільній діяльності.

Ці фактори визначають насамперед особливості виховного середовища родини. Об'єктивні фактори спричинені політичними, економічними та демографічними змінами у суспільстві. До зовнішніх факторів належать: взаємодія сім'ї з навчально-виховними й культурно-освітніми закладами, допомога родині з боку держави у вирішенні матеріальних проблем, питань освіти й виховання дітей.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Проблема сімейного виховання дітей у різних авторів набуває різного звучання. Це може бути проблема батьківсько-дитячих взаємин, коли на першому місці – особистість дитини, впливи, яких вона зазнала, внутрішні переживання й «характеротвірні» наслідки. В інших випадках у центрі уваги дослідника – фігура батьків, їхня провідна роль у взаємодії, труднощі, які в них виникають.

Виховання розглядається як взаємодія, спільна, загальна, взаємна діяльність щодо зміни обставин життя, власної особистості і, як наслідок, особистості іншої людини.

Виховуючи дітей, батьки повинні почати з себе, зі зміни свого сприйняття дитини як недосконалого «зразка» людини. Тільки шанобливе, довірливе, з певною мірою відповідальності виховання може привести до оптимального формування особистості дитини.

А високий рівень міжособистісних взаємин в сім'ї між усіма її членами буде показником щасливого буття дитини.

До перспективних напрямів дослідження питання міжособистісного спілкування в сім'ї як показника щасливого буття дитини відносимо удосконалення психолого-педагогічної культури батьків, що є важливою передумовою правильного виховання дітей.

Список літератури:

1. Bradshaw J. Bradshaw on: The Family a revolutionary Way / Self-Discovery // Houston, Texas, 1988.
2. Конвенція ООН про права дитини: Преамбула [Електронний ресурс] // ЮНІСЕФ. – 1989. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_021
3. Лемко Г. Спілкування як принцип взаємодії батьків і дітей // *Materialy V Miedzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Kluczowe aspekty naukowej dzialalnosci – 2009»* – Volume 6. – Pedagogiczne nauki. – Przemysl «Nauka i studia», 2009. – S. 96–98.
4. Проблема спілкування батьків і дітей. Педагогічний такт батьків. [Електронний ресурс] // *Вчитель вчителю, учням та батькам.* – 2012. – Режим доступу до ресурсу: http://teacher.at.ua/publ/problema_spilkuvannja_batkiv_i_ditej_pedagogichnij_takt_batkiv/22-1-0-10458
5. Савонік Ю. Вчимося спілкуватися з дитиною. Тренінг для батьків / Юлія Савонік // *Дошкільне виховання.* – 2015. – № 9. – С. 25–27.
6. Савченко Ю. Ю. Цінність батьківсько-дитячих стосунків у процесі особистісного розвитку дошкільника [Електронний ресурс] / Юрій Юрійович Савченко // Інститут психології імені ГС Костюка НАПН України. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://elibrary.kubg.edu.ua/6221/1/Y_Savchenko_ZBDSPORD_APP_Kostuka_2014.pdf
7. Савченко Ю. Ю. Ставлення дорослих до дитини в умовах сім'ї як фактор становлення психологічної статі дошкільника / Ю. Ю. Савченко // *Педагогічна освіта: теорія і практика. Педагогіка. Психологія: зб. наук. праць*; редкол.: В. О. Огнев'юк, І. Д. Бех, Л. Л. Хоружа [та ін.] – К.: Університет, 2008. – № 12(2). – С. 86–90.
8. Семенчук О. П'ять мов любові. Тренінг для батьків / Оксана Семенчук // *Дошкільне виховання.* – 2014. – № 6. – С. 21–24.
9. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / Василь Олександрович Сухомлинський. – К., 1978. – 263 с.
10. Теплюк А. А. Емоційні переживання як чинник розвитку довільної поведінки дитини дошкільного віку в умовах сім'ї / А. А. Теплюк // *Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості.* – К., 2014. – Том. 11. – Вип. 11. – Ч. 2. – С. 377–383.

Машовець М.А., Науменко М.С.Педагогический институт
Киевского университета имени Бориса Гринченко**МЕЖЛИЧНОСТНОЕ ОБЩЕНИЕ В СЕМЬЕ
КАК ПОКАЗАТЕЛЬ СЧАСТЛИВОГО БЫТИЯ РЕБЕНКА****Аннотация**

В статье охарактеризованы межличностное общение в современной украинской семье, указаны основные тенденции ее функционирования. Выяснено, что исследования, проведенные учеными, позволяют оценить состояние семьи как недостаточно благоприятное для формирования личности ребенка. Теоретически обоснована необходимость установления межличностного общения в семье.

Ключевые слова: межличностное общение, семья, воспитание, воспитательный потенциал, счастливое бытие ребенка.

Mashovets M.A., Naumenko M.S. Pedagogical Institute
Borys Grinchenko Kyiv University**FRIENDLY COMMUNICATION IN A FAMILY
AS AN INDICATOR OF HAPPY BOUTIQUE OF CHILDREN****Summary**

The article considers interpersonal communication in the modern Ukrainian family, defines the main tendencies of its functioning. It is found that researches realized by scientists allow to assess the state of the family as not sufficiently favorable for forming a child's personality. The necessity of establishing interpersonal communication in the family is theoretically substantiated.

Keywords: interpersonal communication, family, upbringing, educational potential, happy life of a child.